

Оразбаева М.Қ.¹, Есбосынов Е.З.²

¹2 курс магистранты, әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Қазақстан,
Алматы қ., e-mail: meryert_95@mail.ru

²ф.ғ.к., доцент, әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Қазақстан,
Алматы қ., e-mail: ergaliesb@mail.ru

**КӨРКЕМ ШЫҒАРМАЛАРДЫ АУДАРУ
БАРЫСЫНДА КЕЗДЕСЕТІН РЕАЛИЙЛЕРДІҢ КӨРІНІСІ**

Аударманың қай саласы болмасын, мысалы, көркем аударма, ілеспе аударма, ғылыми аударма, жарнама аудармасы белгілі бір ұстаным мен постулаттарға бағынатын, сонымен қатар аудармашының жеке шығармашылық ерекшелігін де қаперге алатын күрделі шығармашылық туынды ретінде танылады. Ал көркем аударманың халықтың рухани дүниетанымымен, болмыс-тіршілігімен астарласа байланысып жататыны тағы бар. Себебі көркем аударма – көркем әдебиет жанрын басқа тілде баяндайтын аударма түрі, өз алдына басыбайлы жеке шығармашылық еңбек. Ол әлемді мәдени және тілдік тұрғыда меңгерудің көркемдік құралы, адамзаттың ой-санасының, білім-танымының әмбебап және заманауи көрінісі. Аудама ісі – теориялық негізі бар, әдеби және тілдік міндеттерді шешуге бейім ғылым саласының бірі. Ал көркем шығарма аудармасы дегеніміз түпнұсқалық шығарманың көркемдік рухын басқа тілде дәл, сәйкес, шынайы, сапалы жеткізе білу өнері, шығармашылық белестің бір көрінісі.

Аударма барысында, әсіресе көркем аудармада кездесетін күрделі мәселелердің бірі – реалийлердің көрінісі мен олардың образдық түр-түсі мен көркемдік сомдалуы. Реалийлер – «өмір, мәдениет, тарихи дәуір, әлеуметтік жүйе, мемлекеттік құрылым, яғни бір ұлттың өзіндік ерекшелігі, оның басқа ұлттардан өзгешелігінің» бір түрі ретінде де танылады.

Мақаламызда Бердібек Соқпақбаевтың қазақ тілінде жазылған «Менің атым Қожа» повесінің түрік және орыс тілдеріне аударылған нұсқаларынан реалий көрінісін аудару мәселесі қарастырылып, реалия ұғымының лингвистер мен аудармашылар тарапынан ұсынылған кейбір топшылаулары мен ұсыныстарын қарастырып саралауға талпыныс жасадық.

Түйін сөздер: аударма теориясы, реалия көріністері, Бердібек Соқпақбаев, балалар әдебиеті, Менің атым – Қожа.

Orazbayeva M.K.¹, Esbosynov E.Z.²

¹2nd year MA student, Al-Farabi Kazakh National University, Kazakhstan,
Almaty, e-mail: meryert_95@mail.ru

²Ph.D, Associate Professor, Al-Farabi Kazakh National University, Kazakhstan,
Almaty, e-mail: ergaliesb@mail.ru

Reflection of the realities in the translation of fiction

Regardless of what a translation is, for example, literary translation, simultaneous translation, scientific translation, translation is recognized as a complex creative work, subject to certain positions and postulates, as well as the translator's personality. It is also true that fiction is primarily associated with the spiritual world view and way of life of people. Because literary translation is a kind of translation, which is a genre of fiction in another language, self-motivated creative work. It is an artistic tool for cultural and linguistic study of the world, a universal and modern manifestation of human thought, knowledge and understanding. Folk science is a theoretical basis, one of the fields of science capable of solving literary and linguistic problems. And the translation of an artwork is a kind of artistic expression, which is the mastery of the artistic spirit of the original work in another language, accurate, true, qualitative.

One of the most difficult problems in translation, especially in literary translations, is the emergence of realities and artistic composition. Realities are also known as "life, culture, historical epoch, social

system, state structure, that is, the uniqueness of one nation, its uniqueness for peoples". The article provides a story by Berdibek Sokpakbayev written in Kazakh "My name is Skin" translated into Turkish and Russian, the question of reality in translation, the concept of reality, the views of linguists and translators, some of the assumptions made in an attempt to analyze and consider the proposals.

Key words: translation theory, realities, Berdybek Sokpakbayev, children's literature, My name is Kozha.

Оразбаева М.К.¹, Есбосынов Е.З.²

¹магистрант 2-го курса, Казахский Национальный университет имени аль-Фараби, Казахстан, г. Алматы, e-mail: meryert_95@mail.ru

²к.ф.н., доцент, Казахский Национальный университет имени аль-Фараби, Казахстан, г. Алматы, e-mail: ergaliesb@mail.ru

Отражение реалий в переводе художественной литературы

Независимо от того, что такое перевод, например художественный перевод, синхронный перевод, научный перевод, он признается сложной творческой работой, подчиненной определенным позициям и постулатам, а также индивидуальности переводчика. Верно и то, что художественная литература в первую очередь связана с духовным мировоззрением и образом жизни людей. Потому что художественный перевод – это своего рода перевод, который является жанром художественной литературы на другом языке, самомотивирующейся творческой работой. Это художественный инструмент культурного и лингвистического изучения мира, универсального и современного проявления человеческой мысли, знаний и понимания. Народная наука – теоретическая основа, одна из областей науки, способная решать литературные и языковые проблемы. И перевод художественной работы – это своего рода художественное выражение, которое является овладением художественным духом оригинальной работы на другом языке, точном, истинном, качественном.

Одной из самых сложных проблем в переводе, особенно в художественных переводах, является появление реалий и художественная композиция. Реалии также известны как «жизнь, культура, историческая эпоха, социальная система, государственная структура, то есть уникальность одной нации, ее уникальность для народов».

В статье анализируется повесть Бердибека Сокпакбаева, написанная на казахском языке, «Меня зовут Кожа», переведенная на турецкий и русский языки, с точки зрения вопроса реалии в переводе. Исследуются взгляды лингвистов и переводчиков, сделаны попытки проанализировать и рассмотреть предложения.

Ключевые слова: теория перевода, реалии, Бердыбек Сокпакбаев, детская литература, Меня зовут Кожа.

Кіріспе

Көркем шығарма әлем әдебиетіне енуі аудармасыз мүмкін болмаған және аударма түпнұсқасыз болмайды. Сондықтан бұл екі әдеби құбылыс бір ғана қатынаста тұруға міндетті. Аударма проблемалары өзекті мәселелердің бірі. Қандай халық болмасын терең мағыналы туындыларын аудару қазіргі кездегі сұранысқа ие істердің бірі екендігі мәлім. Түпнұсқада қандай да бір ұлттың ақынының туындысы болса, ұлттық сипаты барынша нақты, беделді болса, ондай жағдайда оны басқа тілге аудару, аудармашыдан үлкен жауапкершілікпен қатар талантты да талап етеді. Сонымен бірге аудармашылық өнер біліктілікті, тәжірибені, білімді талап етеді. Аударма – ұлтаралық және мәдениетаралық байланыстың бір түрі.

Аудармашының негізгі міндеті – оқырманға түпнұсқаның мазмұнын қарапайым әрі тү-

сінікті жеткізіп, жұмысын жеңілдету болып табылады.

Аударма – бір тілдегі мазмұнды екінші бір тілге нақты, толық қайталап түсіндіріп беретін тілдік қимыл. Тіл ғалымдарының деректерін негізге ала отырып, әлемде 2796 тілдің бар екенін ескере отырып, аударманың соншалықты маңызды екенін білеміз. Аударма әрдайым қоғам, қауым, ұлттар арасында тәжірибе алмасу құралы. Аударма сөйлем, көркем-әдебиет, ғылымдарының ажырамас бір бөлшегі болып табылады. Сонымен қатар, ұлттарды рухани жағынан дамытудың күшті құралы іспеттес. Аударма ұлтаралық мәдениеттің бір саласы, ұлттар арасындағы үзілмейтін үрдістің бірі. Адамдар аударма арқылы бір-бірімен қарым-қатынаста болады.

Материалдар мен ғылыми тәсілдер

Мақалада 30-дан асатын дереккөздерді қолданылған, ондағы материалдар мұқият сарап-

таудан өткізілді. Ғылыми еңбектерге жүргізілген талдаулардың нәтижесінде іріктелді, контент-сараптаудан өткен мәліметтер қорытынды тұжырым жасауға қолданылды. Қазақ және түрік тілдерінде салыстырмалы түрде реалийлердің семантикалық құрылымы мен топтастырылуы жан-жақты зерттелді.

Жұмыстың мақсаты: қазақ-түрік тілдеріндегі реалийлердің лексика-семантикалық құрылымының қалыптасуы мен жасалу жолдарын салыстырмалы түрде анықтау және сипаттау. Аталмыш мақсатқа жету үшін төмендегідей міндеттер қойылды:

- Қазақ-түрік тілдеріндегі реалийлердің лексика-семантикалық сипатын талдау;
- Қазақ және түрік тілдеріндегі реалийлердің жасалу ерекшеліктерін ашып көрсету;
- Екі тілдегі реалийлердің айырмашылықтары мен ұқсастықтарын анықтау;
- реалийлердің аудармадағы берілу қырлары «Көркем шығарма» негізінде талдауға алынып, саралау.

Әдебиетке шолу

Мақаланы дайындауға қолданылған әдебиеттердің толық тізімі 31 еңбектен тұрады. Зерттеу жұмысының алдына қойылған мақсат пен міндеттерді жүзеге асыру барысында А.В. Федоров, М.Л. Алексеева, М. Бекер, С. Влахов, С. Флорин, Ф. Жале, Б.М. Тілеубердиев, З.Н. Жуынтаева, М.А. Тұрсынова, А. Ысқақов, Ғ. Қайдаров сынды ғалымдардың еңбектері басшылыққа алынды.

Негізгі бөлім

Реалияны аудару – ұлттық және тарихи бірегейлікті трансформациялау үлкен және маңызды мәселенің бөлігі болып табылады, ол аударма теориясының тәуелсіз пән ретінде пайда болуына негізделеді. Тарихи шолу жасауға ұмтылмастан, аударма саласында осы мәселенің дамуымен байланысты кейбір фактілерді ғана ұсынамыз. Реалия жайында, ұлттық ерекшеліктердің көрінісі, нақты көрінетін элементтер туралы, тек 50-ші жылдардың басында ғана айтыла бастады. Мона Бекер өзінің «In Other Words» деген кітабында аудармашылар жайлы: «As translators, we are primarily concerned with communicating the overall meaning of a stretch of language. To achieve this, we need to start by decoding the units and structures which carry that meaning» (Бекер, 2011:30). «Аудармашылар ретінде біз ең алдымен тілдік кеңістіктің жалпы мағынасын жеткізуге мүдделіміз, бұған қол жеткізу үшін біз ең

алдымен, мәтіннің негізгі ойын жеткізетін сөздер мен құрылымдарды аударуымыз керек» деп жазған болатын.

Азияда «аударма» деген ұғым уақыт пен кеңістікке байланысты өзгеріп отырды. (Енсингер 2000:223-34). Manipulation theory of literary translation was produced in Europe in the late 1960s while the concept of manipulation was officially confirmed in the late twentieth century. In The Manipulation of Literature: Studies in Literary Translation, Hermans wrote: “All translation implies a degree of manipulation of the source text for a certain purpose” (Германс, 1985:11). 1960 жылдардың соңында Еуропада көркем-әдеби аударма теориясы пайда болды, ал манипуляция тұжырымдамасы ХХ ғасырдың соңында ресми түрде мақұлданды. Германс «Әдебиетті манипуляциялау: әдеби аудармаларды зерттеу» кітабында былай деп жазды: «Барлық аудармалар белгілі бір мақсатқа байланысты, бастапқы мәтін манипуляцияланады». Аударма теориясы және практикасы саласында жұмыс істеген С.И. Влахов және С.П. Флориндердің пікірінше, реалия сөздердің аудармасы екі рет шартты: қағида бойынша реалия сөздер аударылмайды (сөздік тәртіп бойынша) және қағида бойынша ол аудару тәсілімен (контексте) жеткізіледі. (Влахов, 2012:26)

Many scholars agree with the fact that language is an expression of culture and individuality of its speakers and have, hence, deeply examined cultural terms, as well as the problems involved in their translation when there is a lack of equivalence between two languages and cultures. (Фернандез, 2012:2) «Реалия» терминінің кеңінен қолданыста болғанына қарамастан осы күнге дейін лингвистика, лингвоелтану, аударматану ғылымында да реалияны анықтаудың жеткілікті критерийі жоқ. Ұлттық реалиялардың мәні жайлы мәселе қозғалмады десек те болады. Көркем аударма теориясы мен сыны жайлы, лингвоелтану туралы кейбір туындылар мен аударматануда (А.И. Федоров, Г. Гачечиладзе, В. Россельс, А.С. Ермағанбетова, С. Влахов, Ж.А. Жақыпов, С.И. Флорин, Г.Д. Томахин) ғана реалийлер қандайда бір лингвомәдени қауым өкілдерінің тұрмысын, мәдениетін, салтының айрықшылығы жайында түсінік беретін сөздер ретінде қарастырылады. Реалиялар дегеніміз – ұлттық колориттің айырықшылығымен байланысты сөздер болып табылады. Мұндай сөздер мағынасының ұлттық-компоненттері бар сөздер болып табылады. Олардың ұлттық айырықшылығы формасынан ғана емес, мазмұнынан да байқаса болады.

Аударматану ғылымында реалийлерді анықтаған кезде олардың референттерінің ұлттық реңкіне (колорит), сонымен қатар оларды білдіретін сөздердің аудару кезінде танылатын эквивалентсіздігіне назар аударылады. Ұлттық немесе тарихи колориттің иесі болғандықтан реалийлердің басқа тілдерде эквиваленті болмайлы және басқа тілдерге тура аударылмайды. Реалийлер – бір халықтың өмір салтына, мәдени, әлеуметтік және тарихи дамуына байланысты нысандарды атайтын сөздер немесе сөз тіркестері болып табылады. Олар басқа ұлттарға таныс емес. Реалийлер ұлттық колорит белгілерін тасушылары болғандықтан өзге тілде оларды жеткізетін сөздер, тіркестер жоқ болады. Солайша олар «жалпы негіз» талаптарына сүйенген аударма ережелеріне бағынбай, ерекше тәсілді қолдануды қажет етеді. Реалийлерде көрініс табатын ұғымдар ұлттық сипатқа ие бола отырып, эквивалентсіз лексикада материалданады: «реалийлер өзге әдебиетте, өзге тілде жоқ ұғымдарды білдіреді. Олар мәдениеттің жекешеленген мәдени элементтеріне жатады, өйткені олар тек қана А мәдениетіне тән болып, В мәдениетінде көрініс бермейді. Реалийлер өзге тілге аударылмайды, ана тіліндегі эквиваленттерден басқа шет тілінде барабарлық сөздер, тіркестерге қатынасы жоқ. Ұлттық-арнайы семалары сөздің лексикалық мәнінің құрылымына енеді. Егер сөздің мағынасын сөздік референтке қатысы бар мағына деген ұғымды ескеретін болсақ, онда реалийлер де сөз арқылы аталатын зат, құбылыспен тікелей қатыспай, сингнификат, яғни референт арқылы қатынасады дегенді білдіреді. Реалийлер – сөздердің денотативтік (затты белгілейтін) мағынасынан тыс, когнитивтік мәнге ие. Әр түрлі тілдерде сөздердің лексикалық мәндерінің коннотативтік компоненттерінің дәл келмеуі түрлі субъективті-мағыналық лакуналардың пайда болуына себеп тигізеді. Субъективті-мағыналық лакуналар екі тілдің контекстінде әртүрлі тілдердің сөздерін объективті-заттық мәні бойынша ғана емес, құрамдас элементі-субъективті-мағыналық мәндерін, айтушының ойындағы нәрсеге субъективті көзқарасын, реакциясын, ассоциаттарын білдіретін мәндері бойынша салғастырылады. Сөздердің субъективтік – мәгіндік мағыналары фондық білімдерді жүзеге асырумен байланысты болады. Субъективті-мағыналық мәндер сөздің лексикалық мағынасындағы фондық білімдерді білдіреді. Фондық білім сөздің лексикалық фоны сөз мағынасының ерекше мәні ретінде байқалады. Лингвоелтану ғылымында сөз семантикасы но-

минация құралы ретінде көрінетін логикалық ұғымның бірлігі ретінде шамаланып: ұғымның көлемін құрайтын семантикалық үлес санының аздығының, тіл иелерінің жаппай үйреншікті санасындағы мәліметтердің сөз-ұғымға қатыстылық жиынтығы ретінде шамаланатын лексикалық фонның арқасында адам заттарды жіктейді (оларды таниды, атайды). Лексикалық фон жеке мәртебеге ие болып табылады, өйткені сөздердің тілдік, объективтік мәндері контексте қосымша атаулы мағыналармен – субъективті мәндерімен (қондырғылармен), айтушының сөйлеу интенциялары, жағдайды бағалауы, қатынас нормаларын білуі сияқты шеберліктермен толығады.

Көптеген ғалымдар тіл-белгілі бір ұлттың мәдениеті мен бірегейлігін білдіреді, сондықтан аудармашылардың мәдени терминдерді терең үйренгені жөн, соған байланысты екі тіл мен мәдениеттер арасындағы аударылмайтын сөздерді аударуға байланысты мәселелерді ғалымдар терең зерттеді. Реалия – зат, елтану ғылымының шекараларында да кең мағынаны білдіреді. Кейбір кездерде ол тілдік емес ақиқаттылықтың реалия-сөз шекараларына сыймайды; реалия – берілген тілдің лексикасының элементі ретінде бір белгіні білдіреді. Осы мәселені нақтылау үшін В.Д. Андреев, В.Г. Гак, Б.И. Репин осы ұғымды дәлдеуге тырысады. Сонда «реалия» терминімен бірге «реалия-сөз» терминін қолданады (Латышев, 2001:30).

Реалийлердің грамматикалық формасы, ең алдымен оның қай сөз табына жататынына байланысты, әртүрлі грамматикалық категорияларға және қалыптасу мүмкіндігімен байланысты. Зерттеулер көрсеткендей, реалия сөз табы ретінде термин сияқты жүреді немесе көп жағдайларда – зат есім болады. Бұған дәлел ретінде Н.В. Гогольдің «сөздіктерін» айта кетсек болады, сондай-ақ, Дж.Кавабатаның шығармалар жинағына қосылатын жапон сөздерінің ұқсас тізімінде болгар және орыс тіліндегі аудармаларға қатысты бірқатар ескертулерде кездеседі.

Vlakhov and Florin seem to have been the first ones to coin the term *realia* to refer to cultural elements, and the term has now been generalized and is frequently used to refer to objects, customs, habits, and other cultural and material aspects that have an impact in shaping a certain language. (Керда, 1986:246) Влахов пен Флорин, ең алғашқылардың бірі болып, мәдениет элементтерін белгілеу үшін «реалия» терминін алғаш енгізді, енді бұл термин жалпыланып, көбіне-

се объектілерді, әдет-ғұрыптарды, әдеттер мен басқа да мәдени және материалдық аспектілерді белгілеу үшін қолданылады. Алайда аудармада бұндай сөздердің аударылатынына күмән келтірген ғалымдар да бар, мысалы Пуерто Ричан: “Translating has shown me, quite definitively, that the transference between two cultural identities is impossible.” (Пуерто, 1991: 157) «Аударма маған екі мәдени бірегейлікті сәйкестендірудің мүмкін емес екендігін көрсетті» деп жазған болатын. Kültür bir topluma özgü yaşayış biçimi-ne ilişkin var olan her şeyin bir toplamı ve bütün haline gelişidir. Gelenek ve görenekler, giyinme ve ifade biçimleri, inanışlar, yeme-içme alışkanlıkları ve değer sistemleri her topluma özgü ve biricik olan kültür kavramı ile vücut bulur. (Таш, 2017:5) Ең алдымен реалийдің терминмен ұқсастығы көзге түседі. Көптеген лексикалық бірліктерге қарағанда, терминдер деп дәлме-дәл нақты анықталған тұжырымдамаларды, нысандарды, құбылыстарды айтамыз. Бір сөзбен айтқанда, олар бірқалыпты, синонимдері жоқ сөздер, көбінде басқа тілден енген болып табылады; олардың ішінде мағыналары тарихи шектеулі болатындары да бар. Мұның бәрін де реалийлер туралы айтылуға болады. Сонымен қатар, осы екі санаттың қиылысында термин мен реалийлерді бір-бірінен ажырату қиынға соғуы мүмкін, сонымен қатар терминдер және реалийлерге де жататын сөздер де бар. А.Д. Швейцерде «термин реалия» деген атау да бар. Термин – арнайы ғылымның элементі, көп жағдайларда атаулы сөз функциясын атқарады; басқа жанрдағы мәтінде кездескен жағдайда белгілі бір стилистикалық ережелерге сай болу үшін сол жанрға қарай бейімделеді. Реалийлер көбінесе көркем әдебиетпен байланысты, сондықтан әдеби шығармалардағы белгілі бір халықтың тарихын, әдет-ғұрпын т.б. бірегейліктерін жеткізудің бір түрі болып табылады, ал ғылыми мәтінде реалийлер жиі қарапайым терминдердің рөлін атқарады. Термин, әдетте белгілі бір заттың атауы ретінде таралады. Ол кез келген халықтың тіліне сіңіп кетеді. Терминнен «Ұлттық тәуелділікті» талап етуге болмайды, оның қай халықта пайда болуына қарамастан, ол бүкіл адамзаттың меншігі болып табылады. Ал реалийлер болса әрқашанда өзі пайда болған халыққа тиесілі. Реалийлердің терминдерден өзгешелігі, басқа тілге ену барысында аударылатын тілдің нормаларына, әдеттеріне бағынбай, көбіне әдебиет немесе бұқаралық ақпарат құралдары арқылы басқа тілдерге енеді. Айта кетсек, кейбір реалийлер термин болмағанымен кеңінен

таралып терминдер сияқты жиі қолданылады. Бірақ мұнда да, жоғарыда айтылғандай, олардың қолдану аясына байланысты болады. Терминдердің реалийлерден айырмашылығы шығу тегінде. Терминдер көбінесе белгілі бір заттарды атау үшін жасанды түрде пайда болады (құрылыс материалдарды атау үшін көбінесе латын және грек тілдеріндегі сөздер пайдаланылады) немесе бар сөздерді саналы түрде өзгерту арқылы жасалады, ал реалийлер әрқашан табиғи сөзжасам арқылы пайда болады. Реалийлер – халықтың тарихымен, өмір салтымен және оларды құратын адамдардың дүниетанымымен тығыз байланысты сөздер. 1958 жылы Г.В. Чернов реалийлердің маңызды сипатын атап өткен, түпнұсқа тілдің өз тілдерінде сөйлейтін адамдарға реалийлердің жалпы қолданысымен, танымалдылығымен ерекшеленсе, өзге тілде сөйлейтін адамдарға керісінше жат болып табылады.

Кейбір реалийлерде жалқы есімнің белгілері болады, ал кейбіреулері болса екі санаттың арасындағы шекарада тұрады, яғни жалқы есімдердің көбісі реалия болуы мүмкін деп те айтуға болады. Іс жүзінде, көп жағдайда реалийлерді жалқы есімнен ажырату мүмкін емес сияқты. Оларды тек жалқы есімнің бас әріппен жазылуына, ал реалийлердің кіші әріппен жазылғанына негізделе отырып ажыратуға болады. Дегенмен, формальды сипаттың көпшілігіндегі айырмашылықтар сияқты бұндай белгілерді сенімді деп санауға болмайды, себебі әртүрлі тілдердегі тілдік нормалар мен ережелер сан алуан. Мәселен араб тілінде жалқы есімдерді үлкен әріппен жазылу нормасы жоқ. Типтік атаулардың кейбіреулері мазмұн тұрғысынан ғана ерекшеленеді (семантикасы) және осы ерекшеліктерге сәйкес олар «сөйлейтін» немесе «мағыналы» атаумен теңестірілуі мүмкін. Көбіне мерекелердің атаулары мысалы: Мұғалімдер күні, Халықаралық әйелдер күні түсінікті болғанымен кейбіреулері оқырманға таныс емес болуы мүмкін мәселен: нала, малиду т.б. аудармашылар олардың семантикасын ашып көрсетуді қажет деп санамайды, алайда түпнұсқада дәл солай беріледі аудармада олар реалийлер емес, жалқы есім рөлінде қалады (кіші әріптің жазылуына қарамастан). Осылайша, біз шындықты терминдермен салыстыру кезінде жасаған тұжырымымызды қайталап айта аламыз: кейбір жалқы есімдер мен реалийлер арасындағы шекаралар тұрақты емес, кейде мүлдем жоқ, кейде бір санат басқасына айналады, сондықтан олардың категориясын анықтау үшін

орфографияға мән берген жөн. Дегенмен, біз жалқы есімдерді реалийлер санатына жатқыза алмаймыз, аударма теориясы критерийлеріне сүйене отырып, біз оларды өз принциптері мен аудару әдістеріне ие «эквивалентсіз сөздік қоры» деп қарастырамыз. Олардың реалийлермен ұқсастығы негізінен ұлттық немесе тарихи коннотивті мағынаны жеткізу қабілетін атап өту керек, сол себептен де көпшілік оларды ралийлерге жатқызады.

И. Левый реалия сөздерді «аудармашының азабы» деп атаған. Осыған қарамастан А.В. Федоров «басқа тілге аударылмайтын сөз жоқ, яғни, берілген тілдің көп таралған сөз тіркестерімен сипатталмайтыны жоқ» деген пікір айтады (Левый, 1974:19).

Аудару кезінде реалия сөздерді жеткізуде негізгі екі қиыншылық кездесетіні туралы айта кету қажет: аудару тілінде сәйкес сөздің (эквиваленттің) болмауы, бұл осы тілде сөйлейтін адамдарда осы реалиямен белгіленген объектінің болмауына байланысты; реалияның заттық мағынасын (семантикасын) жеткізгенде оның нақышын (коннотациясын), ұлттық-тарихи ерекшелігін де жеткізу қажет (Алексеева, 2007:10).

А.В. Федоров реалияны түпнұсқаның сөзі ретінде анықтайды. «Ол тек қана аймақтық құбылысты білдіретін, басқа халықтың тұрмысында және түсінігінде болмайтын нәрсе» (Федоров, 1968:19).

The concept of “cultural identity” presupposes shared elements firmly localized in time and space. They do not even have to coincide with the frontiers of a state or nation, so that, when we refer to a culture, we do so with reference to the individual, local peculiarity of any group of individuals, with clearly defined spatial and temporal characteristics. (Мунуз 2010:30). «Мәдениеттік бірегейлік» ұғымы уақыт пен кеңістікте айқын оқшауланған ортақ элементтердің болуын білдіреді. Олар тіпті мемлекеттің немесе ұлттың шекарасымен сәйкес келмеуі керек, сондықтан біз мәдениет туралы сөйлескен кезде оны нақты, белгілі бір кеңістіктік және уақытша сипаттамалары бар кез келген адам топтарының жергілікті ерекшелігіне қатысты жасаймыз. “Cultural translation” can be understood as a process in which there is no start text and usually no fixed target text. The focus is on cultural processes rather than products. (Тэйлор, 2011:38) Өнімге емес, мәдени процестерге назар аударылады. Реалия сөздерді жеткізу негізінен аудармашының фондық біліміне байланысты. Бұл жалпы адамзаттық мәдени-тарихи (кең мағынада) және белгілі бір ұлттық-тілдік

қоғамның ұлттық мәдениеттің бөлігін құрайды. Ал олай болса, осындай білімге шет тілдерді оқып жүрген аудармашылар да сай болу қажет (аударматануда осындай білімді фондық мәлімет, фондық білім деп атайды). «Фон» терминінің мағынасы: басқа елдің, халықтың өмірі, мәдениеті туралы білім (Кабакчи, 2001:19)

Реалийлерді тілдің қай санатына жатқызуға болатыны жайлы мамандар белгілі бір жауап бермейді. Мысалы, реалийлерді кеңінен түсіндіретін М.В. Вайсбурд «реалийлер қатарына жататын ұғымдар жеке сөзбен ғана беріледі деп санаған, мысалы (маевка, декабристы, щи, пятак), қосарлы сөздермен (Мамаев курган, дом отдыха) сөйлемдермен (не все коту масленица, что скажет свет, княгиня Марья Алексевна) аббревиатуралармен (ЦПКиО, ОПН, КВБ, гороно, комсомол). Көптеген басқа авторлардың айтуы бойынша «сөздерді» және «лексикалық бірліктерді», кейде «сөз тіркестерін» қосады, бізде осы пікірге қосыламыз. Кірме реалийлер, мұнда біз негізінен тілдегі шет тілден енген реалийлер жайында сөз қозғайтын боламыз. Шет тілінен енген реалийлер жайлы тек аударма зерттеулер тұрғысынан қарастыруға болады. Сонымен қатар, реалийлер дегеніміз кірме сөздер деген түсінік белгілі бір дәрежеде қарама-қайшы, кірме сөздер қазірдің өзінде белгілі бір тілдің лексикасының элементі болып табылады, сондықтан бір кездері аударма мәтініне енгізілген сөзді кірме сөз деп салыстырмалы түрде ғана айта аламыз, әзірше ол неологизм немесе окказионализм сөздер. Екінші жағынан, реалийлер кірме сөз ретінде қалыптасып кетсе және сөздіктерге кірме сөз ретінде енгізілсе, ол реалия мәртебесін жоғалтып, кірме сөзге айналуы мүмкін. Реалийлерді кірме сөз ретінде қабылдау халықаралық деңгейде мойындаған кезде ғана мақұлданады. Бұл жағдай жайлы реалийлерді терминдермен салыстырған кезде айтқан болатынбыз, бірақ бұл парадоксалды сұраққа төменде егжей-тегжейлі қарастырайық. Кірме сөздердің мысалы ретінде революцияға дейінгі совет үкіметінің шет тілдердегі көрінісін алуға болады. В.И. Фадеев орыс тіліндегі сөздердің ағылшын тіліне ену жолын сипаттайды: “Англияға қайта оралғанда, саудагерлер мен бизнесмендер өздерінің баяндамаларында Ресейде алған әсерлерімен бөлісті, олар баяндамаларында орыс халқының өмірінің нысандары мен концепцияларын белгілеу үшін орыс тіліндегі сөздерін қолданғаны “жайлы жазған, олардың кейбіреулері ағылшын тілінде кеңінен қолданылады». Реалийлерді терминдермен, жалқы есімдермен, қаратпа

сөздермен, кірме сөздермен әдеби нормадан ауытқулармен, әсіресе тілдік емес шындық элементтерімен дәйекті түрде салыстыру барысы бізді табиғи мәселеге алып келеді: реалийлерді олардан қалай ажыратуға болады және аталған класстардың арасындағы шекара қайда? Бірден бұл риторикалық мәселе емес екендігін атап өту керек. Реалийлерді өзге сөздерден ажырату теориялық қана емес, сонымен қатар практикалық маңызы зор, оның дұрыс шешімінен, осы сөздің мағынасын беру аудармашы жүретін жолды таңдаумен бірдей болады. Мазмұн тұрғысынан, басқа сөзбен салыстырғанда, реалия сипаты оның заттық мазмұнының сипаты болып табылады, яғни референт – заттық ұғымның, құбылыстың реалийлерінің айқын белгісі – халықпен (елмен), тайпамен немесе сирек кездесетін басқа әлеуметтік ортамен, бір жағынан уақыттың бастапқы бөлігімен, екінші жағынан осыған байланысты ұлттық (жергілікті) және/немесе тарихи колоритпен байланысты. Бұл белгілер бірқатар түзетулерді талап етеді, біз оны “Жалпы белгілерден” емес, біздің елімізде не бар, не жоқ, біз не білеміз немесе бізге не жат, біз үшін өзіміздікі немесе бөтен нәрсе бар ма? Бұл көзқарас, реалий шекарасын тарылтып, кейбір нақтылауларды енгізуі қажет, кері нәтижені береді: реалий шекарасы одан бетер белгісіз бола кетті. Мысал ретінде пальма сияқты ағашты алайық. Қазақстанда пальмалар өспейді, біз үшін бұл экзотикалық ағаш, ойымызға бірден мәңгілік жаз елдері келеді. Бірақ осы коралл аралдарының, тропиктер мен субтропиктердің тұрғындары үшін бұл қарапайым ағаш, өте пайдалы және қажетті, оларға пальма ағашы біз үшін қара өрік сияқты үйреншікті. Бір жағынан, шөлдің немесе Амазонканың тұрғындары үшін қар экзотикалық құбылыс болады – поляр тұрғындары туралы айтпағанда, тіпті біз үшін де қарапайым ұғым болып табылады. Аударма теориясына үлкен қызығушылықты таныта отырып, реалияны анықтауда “өзіміздікі” және “бөтен” деген көрсеткіштермен мәселе шешілмейді: пальма немесе қар сияқты сөздерді тек сол немесе басқа елде ол атау жоқ екен деп қана ол сөздерді реалийлерге жатқызуға болмайды. Біздің ойымызша, қандай да бір тілде эквиваленттері болмаған мұндай сөздерді балама емес лексикаға (БЭЛ) жатқызуға болады және оларды “экзотизмдер” (бірақ реалийлер емес) деп атауға болады, өйткені олар елдің немесе шетел халқының колорит тасушылары емес, тек өзге тілде ғана экзотикалық мәнге ие. Бұл “материалдық сөздің” басқа тілде де болғаны қызықты, бірақ

түрлі тілдерде кендігі әр түрлі құралдармен қамтылған. Реалийлердің категориясын анықтау үшін аудармашы сөздікке жүгінуі қажет.

Қазақ әдебиетінің бағбан-бәйтерегі, балалар әдебиетінің танымал өкілдерінің бірі Бердібек Соқпақбаев 1924 жылы 15 қазанда Алматы облысы Нарынқол ауданындағы Қостөбе ауылында өмірге келген. Жастайынан қиыншылық көріп өскен жазушы, ауыл мектебінен білім алады. 1949 жылы Абай атындағы педагогикалық институтты, кейін Мәскеудегі Жоғарғы курсты бітіреді. Әдеби ортаға ат басын тірмес-тен бұрын, ауыл мектептерінде мұғалім болады (Соқпақбаев, 1999: 3).

Балалар әдебиетінің таптырмас қазынасы болып табылатын “Менің атым Қожа” — 1957 жылы жазылған, қазақ балалар әдебиетінің озық туындыларының бірі саналатын повесть. Бұл шығарма орыс, украин, француз, литва, латыш, өзбек және түрік (Қынажы, 2018: 189) тілдеріне аударылған. Аталған повесть алдымен Мәскеуден орыс тілінде жарық көріп, кейіннен қазақ топырағына жеткен екен. Оның себебі, сол кездегі ұраншыл, өресі тар кейбір жазушылар повесі «социалистік реализм» шындығына жат шығарма деп тануында болса керек (Хантәңірі, 2014: 38). 1963 жылы “Қазақфильм” студиясы осы кітап бойынша жазылған киносценарийді экранға шығарды (Соқпақбаев, 2003: 3).

Шығарма алғаш рет 1957 жылы “Өзім туралы повесть” деген атпен жарық көргенде әдебиетшілер арасында талас та тудырған еді. Тен-тек Қожаның бұзақы қылықтарымен танысқан балалар бұзылып кетеді деп қорқушылар да болған екен. Өйткені, елуінші жылдардағы балаларға арналған санаулы повестерді шолып шықсақ, балғын кейіпкерлер негізінен тәртіптілігімен, ересектер алдында инабаттылығымен, социалистік меншікті сақтауға және қорғауға, қоғамдық еңбекке шама-шарқына қарай ұмтылушылығымен ерекшеленеді екен. Осы кезеңде бойындағы табиғи болмыс-бітімімен, өзіндік қарама-қайшылықтарымен әдеби аренаға шыға келген Қожа тәрізді бейнені көргенде әдеби қауымның тосылып қалуы түсінікті еді.

Қарлығаш Досанованың «Ұлан» газетіне берген сұхбатында: «Қожаның образы өзіне ұқсайды ғой. Дегенмен, Қожа деп атауының мәнісі бар. Оны өткен күні бір телеарналық бағдарламада Қожаның рөлін сомдаған Нұрлан Сегізбаевтан сұрап еді, ол анығын білмейді екен. Бекеңмен бір мектепте оқыған Қожа атты бала болыпты. Оны «Қара Қожа» деп атапты. Шығарма жазу барысында осы есім тіліне орала беріпті. Бір қызығы,

ол өте жуас, момын бала екен. Бірақ, Бекең сол баланың атын басты әрі тентек кейіпкерге бергенді жөн көріпті. Ол Қожа деген кісі бертінде дейін өмір сүріпті. Осыдан бірнеше жыл бұрын алматылық шипажайдан оның қызын кезіктірдім. «Мен елді шулатқан әйгілі Қожаның қызымын, апа» деп келіп тұр» деген қызықты жайттармен бөліскен болатын (Ұлан, 2013: 51).

Повесте кішкентай Қожаның мектеп жасындағы бастан кешкен әр түрлі қызықты оқиғалары жайлы баяндалады. Ол қанша бұзықтық жасаса да жақсы адам болуға талпынады. Өзінің жасаған бұзықтығының бәрі әкесіз өскендігінен деп ойлайды. Қожа өзінің мінезін, тәртібін өзгертуге тырысады. Әңгімеде Қожаның балалық махаббаты да үлкен рөл ойнайды. Ол сыныбындағы үлгілі, тәртіпті әрі сабағын үздік оқитын Жанар деген қызды жақсы көреді. Тіпті кей кездері Жанарға арнап өлең де шығарады. Жанарды әрқашан көргісі келіп тұрады. Қожа жазушы болуды армандайды. Б. Соқпақбаевтың повестері мен аталмыш романы арқылы әдебиетімізге келген сотқарлау, қушыкештеу, бірақ жаны таза Қожа, сүйкімді де биязы Жанар, өтірікші, жылпос Сұлтан мен Майқанова сияқты қызықты геройлардың ұлттық әдеби бейне мен мінезді сомдауда жетекші рөл атқарады.

Повестегі басты кейіпкерлер:

Қожа – Шын аты Қожаберген. Бір сыныпта екі Қожа болғандықтан, шатастырмас үшін оны «Қара Қожа» деп атайды. Кейде келемеждеп, «Қара Қожа» деудің орнына «Қара Көже» дейді. Фамилиясы – Қадыров. Бір кезде «Қадырұлы» деп те жазып жүрді. Шашы қайратты. Бойы – орта бойлы, әжесі «әкең тәрізді сұңғақ боласың» дейді. Мектепте дәрігер өлшегенде бір жүз отыз тоғыз сантиметр шыққан. Жасы он екіде. Бесінші сыныпты бітірген. Арманы: оқу бітіріп, ер жету, университетке түсу. Жазушы болу.

Жанар – Қожамен бірге оқиды. Қожаның ойынша «кластағы ең бір ақылды қыз. Сұлу.» Дауысы әдемі, ән салады. Басына үкілі тақия киіп, мың бұралып «Қамажайға» билейді. Өнерлі қыз. Сыныптағы бірінші үздік оқушы.

Сұлтан – ол Қожаның жан досы. Бойы ұзынша арық келген жігіт. Қожадан екі-үш жас үлкен. Әкесі Сүгір жылқы бағады. Бірақ ол біраз жыл бұрын оқуды тастап кеткен және жаман қылықтарға әуес.

Қаратай – көрші колхоздағы комбайншы. Қаратайдың әйелі дүние салған. Ол Қожаның анасына үйленбекші. Қожа оны жек көреді.

Жантас – Ол Қожамен бір сыныпта оқиды. Жантас пен Қожа бір-бірін ұнатпайды.

Себебі Жантас Қожаны үнемі «Қара көже» деп мазақтайды және екеуі де Жанарды ұнатқандықтан үнемі сөзге келіп қалады. Сол себепті өз сыбағасын алады.

Майқанова – Қазақ тілі пәнінің мұғалімі (Майқанова Сәбира). Қожа оқитын сыныптың жетекшісі. Ол адамгершілігі мол әрі ақылды ұстаз.

Әжесі – Қожаны қанаттыға қақтырмай, тұмсықтыға шоқтырмай қызғыштай қорғап өсіреді. Өзінің ерке немересін еш жамандыққа қимайтын жанашыр жан.

Анасы – Қожаның анасының аты – Миллат. Ол ақылды, тәрбиелі адам. Ауылдың үлкенкішісінің бәрі бірдей алдынан қия басып өтпей, хан көтеріп, құрметтеп тұрады. Екі бірдей сайлауда қатарынан аудандық советке депутат етіп сайланған.

Повесть орыс тіліне аударылғаннан кейін іле-шала, қазақтың сымбатты да сотқар баласы дүние жүзін аралап кете барады. Туынды көптеген шет тіліне бірінен соң бірі басылып шықты. Çeviribilimin araştırma alanlarından biri olan ve çeviriden sıkça yararlanan filoloji ve yabancı dil eğitimindeki uygulamalardan daha kapsamlı biçimde ele alınması gereken çeviri eğitimi; çeviri eleştirisi, çeviri tarihi ve kuramına oranla daha çok uygulamaya yönelik bir niteliğe sahiptir. (Языджы, 2007:144). Қандай да бір халықтың өзіне тән салт-дәстүрімен қоса этнографиялық деректерді аудару қиынға соғатыны рас. Солардың қатарынан реалияларды көре аламыз. Реалия дегеніміз: - 1) басқа тілде сөйлейтін адамдардың іс-тәжірибесінде жоқ заттарды, ұғымдарды, жағдайларды білдіретін сөздер немесе айтылыстар; 2) сол тілде көріну тұрғысынан сол елдің мемлекеттік құрылымы, сол халықтың тарихы мен мәдениеті, сол тілде сөйлеушілердің тілдік байланысы және басқа сол сияқты сыртқы лингвистика мен аударматану зерделейтін сан алуан факторлар; 3) сөздің номинативті мәні үшін негіз болып қызмет ететін материалдық мәдениет заттары (<https://kk.wikipedia.org/wiki/>). Г. Томахин реалияны: «белгілі бір ұлт пен халықтың материалдық мәдениетінің болмысы», – деп қарастырып, оған тарихи деректерді, мемлекеттік институттар, ұлттық және фольклорлық кейіпкерлер, мифологиялық ұғымдар, сенімдер т.б. топтастырады. Dilin gerçekleşmesi sırasında eksiltile anlatımlara sıkça başvurulur. Aynı dil içinde bile çok kez eksik ya da yanlış anlamlara neden olan bu olguya, doğal olarak çeviride daha büyük bir özen gösterilmesi gerekir (Коркут, 2001:6). Повестің әлем оқырмандарына танылуы –

М. Балыкин, К. Семенов, С. Соқпақбаева, Ю. Домбровский, И. Щеголихин, Жемиле Кынажы т.б. аудармалары арқылы жүзеге асты. Ал түрік тілінде жарық көрген повесті аударған Гази Университетінің доценті Жемиле Кынажының айтуы бойынша, шығарманы аудару барысы жеңіл болған көрінеді. Алайда, қазақ тілінің халықтық лексиконына жататын мәссаған, айналайын, қап деген сияқты сөздерді аудару айтарлықтай қиын болған көрінеді. Осы орайда К. Семеновтің 1980 жылы орыс тіліне, Жемиле Кынажының 2018 ж. түрік тіліне аударған нұсқалары өз оқырмандарының қырағы байқауынан сүрінбей өткен, тыңғылықты да тиянақты еңбек ретінде танылғанын айта кеткеніміз жөн. Кез келген аудармашының темірқазық жұлдыздай айнымас бағдары – өзінің автордың стилі. Стиль дегеніміз мазмұн мен түрдің белгілі бір жарасымды тұтастығы, ой мен оның образдық бейнесінің әлдеқандай бір баламасы, ақырында, ол ой мен сезімді бейнелеудің белгілі бір мәнері, салты, әдіс-тәсілі, ал көркем шығарманың стилі, суреткердің жүрегіндегі үздіксіз үн беріп тұратын сезіміне де байланысты. Шығарманың мазмұнынан кейін оның түрі туады. Мазмұн мен түрдің арасында әрқашан диалектикалық біртұтастық жатуға тиіс. Сол арқылы да шығарманың мазмұнын неғұрлым дұрыс және дәл беруге талпыныс жасасақ шығарманың түрі мен жанрына үңіле білуіміз қажет. Бұл әсіресе, көркем прозаның аудармасында мазмұн дәлдігінде жиірек көрінуі мүмкін. Түрді сақтау дегеннің өзін де дұрыс түсіне білген жөн. Сөзді сөз күйінше аударып, тұрғанын тұрған жеріне бұлжытпай қоя салудан дәлдік шықпайды, одан сөзбе-сөз сіреспе аудармалар шығады. Түпнұсқаның шеңберінен шықпай отырып-ақ сөз тіркестерінің ішкі сырларын аша білу, олардың ұғымдық және образдық мәндерін аударылып отырған тілдің жүйесімен дұрыс қиыстырып шығару аудармашы тарапынан үлкен зейінділік пен шеберлікті қажет етеді. Б. Соқпақбаев шығармаларын аудару барысын сөз етуден бұрын, әрине, оның стильдік ерекшеліктерін қарастыруымыз керек. Б. Соқпақбаев көркем сөздің асқан шебері. Оның шеберлігі жоғарыда тоқталып өткеніміздей өмір шындығын жан-жақты кеңінен суреттеп көрсете білгендігі болса, екінші жағынан сөз өнерін шыңға көтерген тамаша суреткерлігінде. Оның шығармаларының мазмұны, оның бейнелеп отырған көріністері мен кейіпкерлері өмірдің нақ өзіндегідей нақтылы да айқын болғанмен, бейнелеу құралдары, сөйлемдерінің құрылымы күрделі келеді. Ол өмір көріністерін, кейіп-

керлерінің жан толғаныстарын суреттегенде, болмашы бір астарлы емеуірмен-ақ сөйлемдерінің бояуын құлпыртып жібере алады. Мәселен, шығармаларында автор қолданған ауыспалы мағынадағы сөздер соның бір дәлелі іспеттес.

«Тажал тапжылар емес. Ежелгі дағдысы бойынша біздің босағаны иіскеп, мелшиіпті де қалыпты» (Соқпақбаев, 1999 б:11).

Тажал дегенге жаны бар жауыз деп қалмаңыз. Бұл Қожаның жек көретін мотоциклы. Аудармашы Семенов бұл үзіндіні былай тәржімалаған.

«Опять принесло сюда эту нечистую силу! Торчит, как лошадь на привязи, и нюхает наши косяки» (Соқпақбаев, 1980а:12, 11).

Аудармашы Жемиле Кынажы түрік тіліне бұл үзіндіні былай тәржімалаған. «Decal hareket etmiyordu. Eskiden kalma bir alışkanlıkla bizim eşiği koklayarak bulmuş ve orada donup kalmış» (Соқпақбаев, 2018а:37). Орысшамен қатар түрікшеге аударғанда айрықша қиындық туғызатын да Соқпақбаев стилінің осы тұсы. Мұнда неше алуан нақыш-өрнектермен келетін ой кестесін жазушының өзінше әдемі қойып шығу, әрине, кез келген аудармашыға оңай болмаса керек. Соқпақбаев шығармаларын аударудағы олқылықтардың көбі нақ осы тұстан көрінеді десек, қателеспейтін сияқтымыз.

Екі аудармашы да аталған повесті аударуда экспрессивтік құралдардың қолданылуы мен автордың стильдік ерекшелігін дәл жеткізе білген. Түпнұсқаның ұлттық колоритін, көркемдік ерекшелігін бере алуы, аудармашылардың Соқпақбаевтың сөз қолданудағы мәнерін, тілдің ерекшелігін жақсы білетіндігін аңғартады. Аударманың тілі көркем, жатық. Сапалы аударма нәтижесінде оқырман повестердің бас кейіпкерлері – Қожаның ішкі жан дүниесінің қатпарларына бойлай білген.

Балалар әдебиетінің стильдік, лексикалық және көркемдік сомдалуы өзгеше болатындықтан аудармашысына жүктелетін жауапкершілік те ауыр болмақ. Мұндай жағдайда біріншіден, жеткіншек ер бала, яғни негізгі геройдың жеке элементін күрделендірмей бере білуі; екіншіден, жас ұрпақты басқа халықтың ұлттық мәдениетімен таныстыра отырып, олардың дүниетанымының қалыптасуына әсер етуі дей аламыз. Аударма мен түпнұсқаны салыстырмалы талдау барысында аталған аудармашының балалар әдебиетінің аудармасына қойылатын талаптарға аса мұқият болғандықтарын көре аламыз. Олар Соқпақбаев сөйлемдерінің синтаксистік құрылымын бұзбауға тырысқан. Түпнұсқа тілінің бояуын кө-

мескілетпей және ұзақ-сонар баяндауларға жол бермеген. Тілі анық, түсінікті. Аударма – бұл шығармашылықтың қайта құру үдерісі, түпнұсқалық шығарманы басқа тілдің құралдарымен тұтастай қайта жасап шығу, бір халықтың тілінде жазылған жазбаша материалдық негізді бағалау арқылы екінші ұлт тілінің мүмкіндігінде халық игілігіне жарату. (Тарақов, 2016: 64) Stolze'nin ifadesiyle çeviri, “İnsanlar farklı diller kullandıkları sürece mütercim ve tercümanlık, siyasi ve toplumsal iletişimde, siyasi gücün yayılmasında olduğu gibi; felsefenin, bilimin, edebiyatın ve dinin-kültürün aktarımında dil engelinin aşılması için, insanın vazgeçilmez etkinliklerinden biri” olmuştur. (Stolze, 2013: 17)

Көркем шығарма дегеніміз мазмұны мен формасы біртұтас бүтін жатқан дүние. Оның идеясын, мазмұны мен ой тереңдігін немесе идея мен формасын бір-бірінен бөліп қарауға болмайды. Демек, әр қайсысын әр түрлі әдіспен бөлек-бөлек аударуға да болмайды. Көркем шығарма дегеніміздің өзі болмыстың образды түрде бейнеленген нақты көрінісі. Әрбір көркем шығармадан өмірді реалистік тұрғыда ұғынып, шынайы түрде дәл бейнелеу талап етіледі. Көркем аударманы да біз ең алдымен көркем шығарма деп білеміз. “Демек аударма – шығармада суреттелген объективтік болмысты түпнұсқаның тілі арқылы реалистік тұрғыда ұға отырып, екінші тілдің образдық жүйесі арқылы шынайы бейнеленген нұсқасы” (Жақсылықов, 2016: 60). The difficulties of literal translation are often highlighted not so much by linguistic or referential context as by the context of a cultural tradition. (Ньюмарк, 1988:95) Көркем-әдеби аудармалардың қиындықтары көбінесе лингвистикалық немесе референттік контексте ғана емес, мәдениет пен дәстүрге байланысты болады. Олай болса, объективтік болмысты суреттеуде түпнұсқаға қандай талап қойылса, оның аудармасына да дәл сондай талап қойылады. Демек өмірдің белгілі бір құбылысына реалистік көзбен қарап, оны шынайы суреттеу үшін автор қандай құрал, нендей тәсіл қолданған болса, соның бәрі аудармашыға да міндеттеледі. Мысалы:

“Құла дөненді желе аяндатып отырып, түс ауа тау ішіне келіп кірдік. Бұл араның ауа-райы мен жер келбеті төменгі жазыққа еш ұқсамайды. Ызың еткен шыбын жоқ, сап-салқын. Бет алдымыздағы тау аңғары жақтан қоңыржай самал жел есіп қоя берді. Құбылып жайқалған жасыл шалғын, гүл-бәйшешек” (Соқпақбаев, 2014с:35).

Аудармасы: “Мы ехали то шагом, то рысцой и к полудню добрались до гор. Воздух здесь был

гораздо чище и прохладней, чем на равнине, а местность во много раз красивее. Исчезла и противная мошкара. От вершин тянуло ласковым, свежим ветерком. Вокруг колыхался плотный, сочный ковер из трав” (Соқпақбаев, 1980с:33).

Түрікше аудармасы «Kula at ile adım adım giderek öğleyin dağa ulaştık. Buranın havası ve görünüşü aşağılardaki yazıya hiç benzemiyor. Vızıldayan tek bir sivirisinek bile yok. Hava sepserin. Önümüzden dağ tarafındaki kanyondan serin rüzgar esiyordu. Yer tamamen yeşil otlara kaplanmıştı. Her yer çiçeklerle bezenmişti.» (Соқпақбаев, 2018б:75).

Мінез сомдау, кейіпкер тұлғасын суреттеу ерекшелігі туралы айтар болсақ, мұны жазушы қызықты ұсына білген. Шығарма композициясында кездесетін пейзаж, монолог, диалогтар суреткердің стильдік ерекшелігін айқындап, характердің даралығын көрсете алады. Әсіресе, диалогқа көбірек жүгіну – жазушы қаламына тән ерекшеліктердің бірі. Мысалы:

Түпнұсқа:

– “Бұзақы боп ол не істепті. Ел тонап, кісі өлтіріп пе? – деді әжем.

– Бақа әкел деген өздері көрінеді ғой. Бір Қожа емес, осында өзге балалар да мұғалім әкел деді, соямыз деп, көлшіктен бақа ұстап алып жүрген. Енді соның бәріне баяғы атышулы Қожа кінәлі.

– Сонда әкелген бақаны оған мұғалімнің сумкасына салып қой деп пе?

– Әдейі салды деймісің, тарбаңдаған неме өзі кіріп кетті де” (Соқпақбаев, 1999д:82).

Орыс тіліндегі аударма:

– “Ну, уж и побаловаться мальчишке нельзя, – вступилась бабушка.

– Столько шума, можно подумать, что он поджигает дома или грабит людей...

– Они же сами велели принести лягушку, – не соглашалась бабушка. – И не один Кожа, все ребята ходили на пруд за лягушками. Теперь всю вину на него ввалили.

– Да, но никому в голову не пришло положить лягушку в сумку учительницы.

– А он ее туда клал? Может быть эта косолапая тварь сама туда прыгнула?» (Соқпақбаев, 1980д:81).

Түрік тіліндегі аударма:

Babaannem “Yaramaz olup da ne yapmış? Milleti mi soymuş?” dedi.

“Birinin kazını çalıp yemek, milleti soymak değil de ne? Derste öğretmeni korkutarak bayıtılan kişi, yakında adam öldürmekten de çekinmez.”

“Kurbağa getirin diyenler kendileriyimmiş ama. Bir tek Koca değil, orada diğer çocuklar da

öğretmen getir dedi, keseceğiz diyerek göletten kurbağa tutup götürmüşler. Ama nedense, onların içinden yalnızca adı çıkmış ya bir kere, Koca kabahatli.”

Orada, getirdiğimiz kurbağayı öğretmenin çantasına koyun da demişler mi?”

“Bilerek mi koydu sanki, yerinde duramayan kurbağa kendisi girivermiş” (Соқпақбаев, 2018д:152 с.).

Екі аударма да түпнұсқаға жақын. Диалогта балаларының ыстық-суығына күйіп жүрген әженің типтік бейнесі байқалады. Түркі тілдес халықтарының салт-дәстүрі мен менталитеті ұқсас болғандықтан аудармашы Жемиле Кынаджы қазақ әжесінің сөйлеу мәнерін түпнұсқадағыдай әсерлі де көркем баяндаған.

Қазіргі уақытта оқырман аударма шығармалардан негізгі автордың өзіндік стилі мен көркемдік ерекшелігін іздейтіні белгілі. Ол интонациядан бастап үн-ырғақ, образдылық жүйе, ұлттық ерекшеліктер мен синонимдердің, идиомалар мен мақал-мәтелдердің, афоризмдердің түрліше астарларынан да көрініс табуы мүмкін. Çeviri sorunları düşünüldüğünde ilk akla gelen eşdeğerlik sorunudur. Yazıcı’ya göre çeviri metinde eşdeğerlik, özgün metinle çeviri metin arasında biçimsel olarak birebir eşitlik düşüncesini akla getirir. Tarihsel süreçte eşitlik arayışıyla başlayan bu kavram, zamanla diller arasında farklılıklar olduğunun keşfedilmesiyle çeviride benzerlik oluşturulması konusuna gelmiştir (Yazıcı, 2007: 28-30). Жеке бір сөздердің мағыналық, образдық орны ғана емес, болмашы екпіні мен емеурінін де жеткізе білу үлкен дайындық пен шығармашылық әлеуетті қажет етсе керек керек. Бұл аудармашыларға қойылып отырған негізгі талаптардың бірі болмақ.

Енді осы талаптар аясында повестен тағы бір мысал берсек:

Түпнұсқа қазақ тілінде:

“Топтың сыртына шыққаннан кейін, шоқша сақалы ашудан дір-дір етіп, тістеніп, әлгі мені алқымнан қылғындыра ұстап сілкіп-сілкіп жіберді.

– Мойныңды үзейін бе! Баламды алдап қымызымызды рәсуа етіп ішкендеріңмен қоймай, қаракөлімді неге ұрлайсыңдар?

Арқамнан тасбақа сырғанап түскендей дір ете қалдым. Көзінен ашу шатынап тұрған ақ қалпақтыны енді таныдым. Бұл анада бізден шылым тұтатып тартатын, жол үстінде кездескен қойшы еді.

Ақсақал, қаракөліңізді мен алған жоқпын, – дедім жалынышты үнмен (Соқпақбаев, 1999с:46).

Орыс тіліндегі аудармада:

«Человек этот был, видимо, не на шутку разозлен. Он стиснул зубы. Пучок его черненькой бородки подпрыгивал от ярости.

– Он еще спрашивает? – протянул человек. – Оторву тебе голову,

если она такая, что ничего не помнит!.. Это ты выпил кумыс в моей юрте и украл каракулевою шкурку!

Да, теперь я признал этого человека. Тот самый пастух, что просил у нас с Султаном спички.

– Не брал я вашего каракуля, – буркнул я краснея

– Наверно, шайтан незримо посетил мое скромное жилище и унес шкурку. До вашего прихода она лежала на месте. Исчезли вы – не стало и шкурки « (Соқпақбаев, 1999с:44).

Түрік тіліндегі аудармада:

Kalabalığın dışına çıktıktan sonra sivri ve seyrek sakalı sinirden diken diken olan adam iyice öfkelenip boğazıma yapışarak beni şiddetle sarstı.

“Boynunu koparayım mı şimdi senin? Çocuğumu kandırıp, kırmızı çarçur edip içmekle kalmayıp bir de karakölümü neden çalıyorsunuz?”

O anda başımdan aşağı kaynar sular dökülür gibi oldu. Ak kalpaklı adamı işte şimdi tanımıştım. Bu adam bizden ateş isteyip sigarasını yakan, yol üstünde karşılaştığımız koyun çobanıydı.

Yalvaran bir sesle “Aksakal karakölünüzü ben almadım.” Dedim.” (Соқпақбаев, 2018с:92)

Аудармадағы қойшының соңғы репликасы түпнұсқада жоқ болғанмен, аудармашы Семенов автордың айтқан ойын қамтуға тырысқан. Бірақ талап етілуі мүмкін интонация, ырғақ, яғни түпнұсқаға тән стиль қалайша көрініс таппақ? Мұндай элементтер елеусіз қалған. Суреттің бояуы шашырап, баяндау екпіні босап, бір түрлі кібіртік пайда болған. Алайда, мұндай ұмтылыс еркін аударманың бәріне де тән екендігі белгілі. Мұндай жағдайда түпнұсқадағы сөз не түсіп қалады, я болмаса жалпы табиғатына лайық келмейтін басы артық сөздер қосылады. Мұның екеуі де шығарманың көркемдік бояуын, суреттің тұтастығын бұзуы мүмкін. Сол бояуды, сол тұтастықты қолдан келгенше бұзбай, түпнұсқаға неғұрлым жақын етіп, әрі орыс тіліне жатық аударуға талпыныс жасау қажет. Мысалы, Жемиле Кынаджы аударманы түпнұсқадағыдай беруге тырысумен қатар қазіргі түрік тілінде историзм болып табылатын қымыз сөзін өзгертусіз берген. Farklı kültürlerin birbirlerini tanmasına köprü olan çeviri etkinliği, toplumların kültürel hareketliliğinde de önemli bir dönüm noktası olmuştur. Öyle ki Rönesans, bahsettiğimiz kültürel hareketliğin sonucu

olarak doğmuş ve bugünkü Avrupa'nın sahip olduğu kültürel ve sosyal gelişimin temelini oluşturmuştur. (Чорук, 2016:116) Алайда қазақша фразеологизм болымсыз логикалық өзгеріске ұшырап мағыналас фразеологизммен ауыстырылған.

Әдебиеттің бірінші элементі сөз болғандықтан, көркем аудармада әрбір сөз өзіндік орынға ие. Жазушының суреткерлік өнері де тек сөз арқылы ашылады. Көркем шығармадағы әрбір сөз бүтін денедегі табиғи мүше сияқты. Оның әрқайсысының алатын орны, атқаратын міндеті бар. Түпнұсқада белгілі бір мағыналық міндет атқармастан бос тұратын бірде-бір сөздің табылуы да мүмкін емес. Ондай сөздер, әсіресе, Б. Соқпақбаевта кездесе бермейді. Ол әрбір сөзді жеріне жеткізіп пайдалана білген жазушы. Осы орайда атақты жазушы Л.Н. Толстойдың мынандай бір пікірін келтіре кету жөн сияқты: “В разговорной речи, – дейді ол, – мало будет разницы, каким способом мы выскажем свою мысль, но в художественном произведении мы должны высказать ее идеальным способом. Мысль высказана в художественном произведении только тогда, когда ни одного слова к сказанному нельзя ни прибавить, ни убавить, ни изменить без того, чтобы не испортить произведения. К этому должен стремиться писатель”.

Осыған қарағанда әрбір сөзді шегіне жеткізіп айтып, қосып-аларлықтай ешбір олқылық қалдырмау – аудармашы суреткер үшін басты міндет болса керек. Сол себепті аудармада әрбір сөздің мағынасын қуып оны қалдырмай жеткізуге тырысуды «әріпқойлық» деп жариялау дұрыс емес деп ойлаймыз. Әріпқойлық дегеннің мәнісі аударма барысында әрбір сөздің мән-мағынасын қалдырмай жеткізуге тырысуда емес, сөйлем құрып, ой өрнегін сызу үстінде сол сөздің лайықты да қисынды орнын таба алмауда. Аудармашының автордың стилі мен шығармашылық түпкі ойына немқұрайлы қарым-қатынасы аударма сапасына, оның балама деңгейіне үлкен зиянын тигізуі мүмкін. Дегенмен мұндай үдерісті аудармашының түпнұсқаға қалауынша өзгерістер енгізуінен немесе амплификациялардан көре аламыз. Иә, «... аударманың белгілі дәрежеде еркіндікке де правосы бар. Бірақ, сол еркіндіктің өзі түпнұсқада бейнеленген мазмұн мен түрді, яғни нақтылы өмір көріністерін дәл суреттеу мақсатынан туып жатуға тиіс. Сонда ол еркіндік дегеніміздің өзі дәлдікке жетудің жолы ғана болып қалады. Жай сөзбен айтқанда аудармашы түпнұсқаны тастап ешуақытта ауа жайылып еркін кете алмайды. Ал «Менің атым Қожа» повесінің аудармаларында осындай еркіндік

көрсету мен мағыналық ауытқушылықтарды кездестіре аламыз. Осындай мәселелерді шешу үшін аудару барысында сөзбе-сөзділіктен, мәтін қысқартушылықтан немесе асыра сілтеушіліктен аулақ болу аудармашының үнемі қаперінде болса құба-құп. Осындай көріністердің мысалы ретінде аудармашы К. Семеновтің повестің басындағы төмендегідей үзіндіні тастап кеткенін айта аламыз: «Өмірде осы сияқты әділетсіздіктер толып жатыр. Жуырда мен газеттен оқыдым: қытайлардың ат қоюы қызық болады екен. Бала бес-алты жасқа толғанша, оның тәуелді аты болмайды. «Ортаншым», «кенжем», «сүйіктім», «жұпарым» деген шартты атаумен жүреді. Ал есі кіріп, бес-алты жасқа толғаннан кейін, бала өзіне қандай есім ұнаса, соны таңдап алады. Міне, әділеттік деген. Осы дұрыс емес пе?!». Аталған үзінді аудармада кездеспейді. Мұны аудармашының немқұрайлы көзқарасы немесе тырнақшаға алынған сөздерді аударма алмағандығы деп пайымдауымыз мүмкін. Шығарманың сырын тек сөзден іздеу ғана жеткіліксіз. Оның көркемдік-эстетикалық ләззаты, ең алдымен, мағыналық және қисындық тұтастығында, тек өзіне ғана тән ырғақ-үнінде. Мұның бәрін, жоғарыда айтылғандай автордың стилін бұзбай аударғанда ғана жеткізуге болады деп айта аламыз.

«Менің атым Қожадағы» мына үзіндіге назар аударайық:

«– Бұл кім?

– Мен ғой ата.

– Менің кім?

– Мен, Қожамын.

– Мұнда неғып отырсың?

– Педсоветке келдім.

– Онда сенің не шаруаң бар?

– Мен жөнінде мәселе қарап жатыр.

– Мәселе. Қандай мәселе? Сені мұғалім етеміз дей ме?

– Директор етеміз дейді.

– Онда тіптен жақсы. Жалақың көп болады» (Соқпақбаев, 1980е:88).

Орыс тіліндегі аударма:

«– Кто это?

– Я, дедушка.

– Ты дедушка? – засмеялся старик. – Это я дедушка, а ты, кажется, Кожа?

– Да.

– В гости ко мне пришел?

– Нет. На педсовет...

– На педсовет? Что же это у тебя за дела на педсовете...

– Обсуждают меня.

– Обсуждают? Наверно, хотят поставить тебя учителем?» (Соқпақбаев, 1999е:85).

Түрік тіліндегі аударма:

“Kimsin?”

“Benim dede .“

“Sen kimsin?”

“Ben, Koca.”

“Burada ne yapıyorsun?”

“Disiplin kurulu için geldim.”

“Disiplin kuruluyla senin ne işin var?”

“Disiplin kurulu bu gün benimle ilgili bir meseleyi görüşmek için toplanıyor.”

“Mesele mi ?Nasıl bir mesele ?Seni öğretmen yapalım diye mi toplanıyorlar?”

“Müdür yapalım diyorlar.”

“O zaman çok daha iyiymiş.Maaşın çok olur.”(Соқпақбаев,2018е:60)

Көріп отырғанымыздай, түпнұсқаның негізгі қасиеттерінің түгелі сақталған. Мұнда автордың ойы ғана емес, сол ойды жеткізу үлгісі де едәуір дұрыс берілген. Аңғарып оқыған адамға Соқпақбаевтың өзіне тән ырғақ, үн сезіледі. Ал аударма жағдайында проза ырғағының сақталуы маңызды шарттардың бірі. Проза ырғағындағы нәзіктік пен күрделілік, маңыздылық пен сан қырлылық тұтаса келіп ой өзегі – идеяға тіреледі. “Проза ырғағы – шығарманың тілдік-көркемдік құрылымының үндестігі, оның тыныс-тіршілігі, өмір бейнесінің көркем шындыққа айналуындағы ерекшеліктердің түп қазығы, көркем шығарма эстетикалық сапасының өзегі. Проза ырғағының жасалуында: сөздер, сөз тіркестері, синтагмалар, пауза-кідірістер, инверсия, интонация, ой екпіні, ассонанс, аллитерациялар үлкен роль атқарады” (Левый, 2001:158). Сондай-ақ аудармада одағайлар мен

қыстырма сөздер қолданылысына айрықша назар аударылу қажет.

Қорытынды

Жалпы «Менің атым Қожа» повесінің көркемдік ерекшелігі әрқайсысына тақырып қойылған 27 тараудан тұрады. Б. Соқпақбаевтың аталған шығармасына осылай тақырып қойып жазуының өзіндік себептері де бар сияқты. Біздің ойымызша оның ең басты себептері: біріншіден, оқиғаның оқырманға түсінікті, әрі жеңіл болуын көздегендіктен, екіншіден тақырыптардың барлығы дерлік оқушыны күн ілгері алдағы болатын оқиғаларға қызықтыру мақсатынан туындаған. Аудармашылар да осыны ескере отырып, әр тарауға берілген тақырыптарды аударған. Екі аудармашы да шебер әрі сапалы аударма жасағандарына көз жеткіздік.

Қорыта келе, аударылмайтын сөздер теориясын аударма практикасы жоққа шығарған болатын, дарынды аудармашылардың керемет жұмыстары соған дәлел. Тіпті Пушкиннің өзі автордың айтқан сөздері аудармашы арқылы түсіндірілуі керек деп ойлады; Гоголь кейде «түпнұсқаның сөзінен ауытқуға болады, себебі сол арқылы мағынасын толық жеткізуге болады» деп түсіндірді; А.К. Толстой «сөздерді аудармау керек, тіпті кейде мағынасында аударудың қажеті жоқ, ең бастысы әсермен бөлісу» деп ойлады! К.И. Уковский «күлкіні-күлкімен, күлімсіреуді-күлімсіреумен» аударуды дәріптеген.

Аудармашылардың тәжірибесінен Кеңес аудару мектебі пайда болды, оның құрушылары аударылмайтын туындылардың болмайтынын түсіндіріп кетті.

Әдебиеттер

- Федоров А.В. (1968) Основы общей теории перевода. / А.В. Федоров. – М.: Высшая школа. – 19.
- Алексеева, М.Л. (2007) Перевод реалий и реалий перевода: особенности передачи русских реалий в разновременных немецких переводах романов Ф.М. Достоевского: монография. – Екатеринбург: Урал. гос. пед. ун-т.10
- Бекер М. (2011) Ин зе уордс. Милтон парк, Абингтон, OX14 4RN;30.
- Биби А. (2000) Тоуардс а море систематик апроч то зе транслейшн оф адвертайзинг текстс. Амстердам Бенджаминс, 223-34.
- Влахос С., Флорин С. (2012) Непереводимое в переводе. 978-5-93439-323-7.26.
- Газета (2013) «Ұлан» // №51-52.
- Германс.Т (1985) Зе манипулэйшн оф литаратче: Стадиес ин литрача транслейшн. – Лондон, Крум Хелм,11.
- Латышев, Л. К.(2001) Технология перевода. 30.
- Жале.Ф (2016) Чевириде културел актарым соруну: Карамазов кардешлер орнеи,11.
- Кабакчи В.В. (2001) Практика англоязычной межкультурной коммуникации. – СПб.: Союз,2001.
- Коркут.Э. (2001)Чевириде Ешдегерлік, Ерзурум 1302-3241. S. 251-266.
- Левый. М. Искусство перевода // Прогресс, 1974. 11.
- Масо.К. (1986) Дицианарио де лингвистика. – Мадрид, Аная, 246.
- Муноз.М (2010) Транслейшн анд Калчарал айдентити, – Кембридж, 30.

- Ньюмарк. П (1988) А текстбук оф транслэйшн .Форин лангуидж едукейшн пресс. – Шанхай, 95.
Пуэрто.Р(1991) Зе иангест дол.157.
Сокпакбаев Б. (2014) Менің атым Қожа. – Алматы: Өлке, 3.
Сокпакбаев Б. (2003) Менің атым Қожа. – Алматы: Атамұра, 81.
Сокпакбаев Б. (1980) Менің атым Қожа. – Астана: Елорда, 379.
Сокпакбаев Б. Меня зовут Қожа. – Алма-Ата: Жалын, 495
Сокпакбаев Б.(2018) Беним адым Қожа. – Ақара: Бенгү. 92.
Столзе (2013) Ыстамбұл, Деишім яйынлары,17.
Тараков Ә.С. (2016) Аударманың теориялық және прагматикалық мәселелері. – Алматы: Қазақ университеті, 64.
Тараков Ә., Жақсылықов А., Мұсалы Л., Адаева Е. (2016) Аударма теориясы. – Алматы: Қазақ университеті, 60.
Таш.С. (2017) Құлтурел Унсуларын чевирісі ве чевирі стратеджисі,5.
Тэйлор. Ф. (2011) Калчарал Транслэйшн,38.
Фернандез. А (2012) Транслатинг калча: проблемс, стратеджес, анд политикал реалиес. No. 1 – Year:3 12/2012 - LT.1.
Хантәңірі Райымбек аудандық қоғамдық-саяси газет // №38 (7840). 11 қазан, (2014).
Юджел. Ф. (2007) Еткили бір чевірім ейітімі,144.
Языджи. М. (2007) Язылы чевірі едінджи, – Ыстамбұл, Мултилингуал, 28-30.

Электрондық ресурстар

Электрондық энциклопедия. Wikipedia (2019, қаңтар 20). Режим доступа: (<https://kk.wikipedia.org/wiki/>).

References

- A. V. Fedorov *Osnovyi obshey teorii perevoda. Vysshaya shkola*, 1968. — 19.
Aleksееva, M. L.(2007) *Perevod reali i realii perevoda : osobennosti peredachi russkixrealii v raznovremennyh nemeckih perevodah romanov F. M. Dostoevskogo* : Ekaterenburg : 10p.
ADAB, B.(2000).‘Towards a more systematic approach to the translation of advertising texts’.In A.Beeby, D.Ensinger,and M.Presas(eds.),*Investigating Translation:Selected Papers from the 4th International Congresson Translation*. Amsterdam:Benjamins,223–34 pp.
Ana Fernández Guerra(2012) “Translating culture: problems, strategies and practical realities” *Art and Subversion* :No. 1 – Year:3 12/2012 - LT.1.
Baker.M(2011) «In Other Words»;Routledge 2 Park Square, Milton Park, Abingdon, Oxon OX14 4RN;30 pp.
Vlahov S.Florin.S(2012) «Neperevodimoe v perevode».26p.
Cerdá Massó.(1986) *Diccionario de linguistica* .Madrid .Anaya.246pp.
Hermans, T. (Ed.). (1985). *The manipulation of literature: Studies in literary translation*. London: Croom Helm.
Korkut.E (2001). “Çeviride Eşdeğerlik”. *Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi*. Sayı:5. Erzurum. Issn: 1302-3241. S. 251-266.
Latyshev L. K.(2001) *Tehnologya perevoda*.30 .
Levy. M. *Arta traducerii*.Progress 1974 11.
Newmark.P(1988)“A Textbook Of Translation” Shanghai Foreign Language Education Press.95pp.
Micaela Muñoz-Calvo and Carmen Buesa-Gómez (2010)*Translation and Cultural Identity:Selected Essays on Translation and Cross-Cultural Communication*.Cambridge Scholars Publishing.30pp.
Puerto.R(1991: 157 ;The Youngest Doll;), after years of translating her own work from Spanish into English and vice versa.
Tarakov A.S. (2016) *The problems of translation*. Алматы: Kazakh university, 64.
Tarakov A.S., Zhaksylykova A., Musaly L., Adaeva E., (2016) *Audarma teoriyasy*. Алматы: Kazakh university, 60.
Taylor & Francis (2010)“Cultural Translation” Taylor & Francis,38.
Taş.S (2017)“Kültürel Unsurların Çevirisi Ve Çeviri Stratejileri”,5.
Sokpакbayev B. (2014) «Menin atym Kozha» , Алматы: Olke, 3.
Sokpакbayev B. (2003) «Menin atym Kozha», Алматы: Atamura, 81.
Sokpакbayev B. (1999) «Menin atym Kozha», Astana: Elorda, 379.
Sokpакbayev B. (1980) «Menya zovut Kozha», Алматы: Zhalyн, 495.
Sokpакbayev B.(2018) «Benim adım Koca», Ankara: Bengü.
Stolze, Radegundis (2013), *Çeviri Kuramları- Giriş*, (Çev. Emra Durukan), İstanbul: Değişim Yayınları.17.
Gazeta (2013) «Ulan», №51-52.
Çıplak (2016), *Chevyr eğimli bas: Karamazov’un masalları*.
Hantaniri Rayimbek аудандық коғамдық-саясий газет №38 (7840). 11 october, (2014).
Yazıcı.M (2007), *Yazılı Çeviri Edinci*, İstanbul: Multilingual.28-30pp.
Yücel.F(2007)“Etkili Bir Çeviri Eğitimi”144.
Çoruk,J,Büyük Güler.S,Kayalı.Y(2016)“Çeviride Kültürel Aktarım Sorunu: Karamazov Kardeşler Örneği” *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*.Cilt: 9 Sayı: 42 Volume: 9 Issue: 42.

Electronic resource

Electronic encyclopedia. Wikipedia (2019, January 20). Access mode: (<https://kk.wikipedia.org/wiki/>).